

A Magyar Kommunista Párt koncepciója a Szovjetunióval kialakítandó kultúrdiplomáciai kapcsolatokról a „fordulat” után, 1946 őszétől 1948-ig

---

(A Kommunista Párt és a kultúrdiplomácia) Dolgozatunkban arra keresünk választ, hogy 1946 őszén a demokráciával szakító szovjet típusú politikai berendezkedést megvalósítani szándékozó Magyar Kommunista Párt (MKP) milyen kultúrdiplomácia kialakítására törekedett a Szovjetunió irányában. A kérdés megválaszolása azért is fontos, mert a kultúrdiplomáciában és a nemzetközi kulturális kapcsolatokban bekövetkező esetleges módosulásuknak nemcsak a kül- és kultúrpolitikában lehetnek következményei, hanem bel- és gazdaságpolitikai, továbbá tudománypolitikai hatásai is voltak. A jobb megértés érdekében meg kell vizsgálni azt is, hogy a háború után visszafogott kommunista kultúrdiplomácia milyen orientációt követ a politikai koncepcióváltás után, voltak-e preferenciák a kulturális és tudományos kapcsolatokban.

Az 1945 utáni kommunista kultúrdiplomáciáról készült dolgozatomból* látható, hogy az MKP a magyar–szovjet kapcsolatok elmélyülését remélte, abban bízott, hogy a kulturális kapcsolatok hozzájárulnak egy reális magyarság-kép kialakulásához a Szovjetunióban, és arra is gondolt, hogy a szellemi kapcsolatok termékenyítően fognak hatni a magyar művészetre, tudományra és irodalomra. Mindezek ellenére a pártnak nem volt a Szovjetunióval kapcsolatosan koherens kultúrdiplomácia elképzelése. Az MKP-hez kötődő értelmiségi elit sem reagált súlyának, vagy politikai befolyásának megfelelően a kultúrdiplomácia kihívásaira. A kommunista kultúrdiplomáciai aktivitás a művelődéspolitikai ágazataihoz képest is igen csekély volt. Az MKP II. világháború utáni kultúrdiplomáciai szerepét elemezve megállapítható, hogy néhány önálló kultúrdiplomáciai megnyilvánuláson kívül a párt csupán a koalíciós együttműködésekben vett részt és néhány civil kezdeményezéshez csatlakozott.

A kutatás bizonyította, hogy a vesztes háború miatti rossz nemzetközi körülmények miatt, az elszigeteltségben a magyar külpolitikának nem volt mozgásteret. Ilyen körülmények között ezért a pártnak nagyobb fontosságot kellett volna tulajdonítania annak az eszközrendszernek, amivel a kultúrdiplomácia rendelkezett, meg kellett volna kísérlni a magyarságról a Szovjetunióban kialakított véleményt megváltoztatni és az ország presztizsét a kultúra eszközeivel növelni. A Magyar Kommunista Párt nagyobb kultúrdiplomáciai aktivitására azért is szükség lett volna, mert a szovjet emigrációból hazatérő kommunisták között néhányan – Balázs Béla, Lukács György, Révai József, Sík Endre – nemzetközi színvonalú intellektuelek voltak, szovjet kapcsolatokkal rendelkeztek. Ezeket a potenciális lehetőségeket a pártnak ki kellett volna használni.

(A „fordulat” hatása a kultúrdiplomáciára) Ha bizonyos korlátok között is, 1945–1946-ban politikai pluralizmus volt Magyarországon. A Magyar Kommunista Párt azonban az 1946. szeptember 28. – október 1. közötti III. kongresszuson deklaráltan is szakított a

demokráciával, amikor kinyilvánította, hogy el kell távolítani a „nép ellenségeit” a koalícióból. A kommunisták 1946 ősztől a polgári demokrácia talaján álló politikai erők visszaszorítását és megsemmisítését is célul tűzték ki. A hegemoniára, majd a hatalom monopolizálására törekvő MKP szakpolitikai lépéseiben is a demokráciától idegen politikálást valósít meg.

A népi demokratikus átalakulás meghirdetése, a nemzetközi kommunista mozgalomban az „új” világpárt, a Kominform létrehozása, az egységes imperialista-ellenes fellépés deklarálása, a népi demokrácia talaján álló államok közti ellentétek megszüntetése, a problémák szőnyeg alá söprése szükségszerűen kellett hogy módosítsák a kommunista kultúrdiplomáciát, a Szovjetunióhoz való viszonyt. Mivel a kommunista ideológiában és hatalmi felfogásban a kultúra fontos legitimációs eszköz, ezért a párt kultúrdiplomáciai felfogásában is módosulni kellett történnie. A kultúrdiplomácia nemcsak a külpolitikai célokat szolgálja, hanem fontos szerepet tölt be a modernizációs célok segítségével, a magyar és egyetemes kultúra összefüggéseinek előmozdításában. Nem véletlen, hogy az eddig visszafogott Magyar Kommunista Párt a kultúrdiplomácia és a nemzetközi kulturális kapcsolatok területén, így a Szovjetunió irányában is aktív lesz, a legtöbb területen kifejti a véleményét, és mindent elkövet, hogy a nem baloldali értelmiségi elitet és tudósokat kiszorítsa a szakmai szervezetekből, megfossza akadémiai tagságától, sőt azokból a civil kezdeményezésekből is távol tartsa, amelyek szerepet játszottak a háború utáni nemzetközi kulturális és tudományos kapcsolatok kiépítésében, az ország presztízsének helyreállításában. Kérdés, hogy a megváltozott nemzetközi helyzetben és a módosult kommunista belpolitikai felfogás következményeként a Szovjetunió milyen kultúrdiplomáciai aktivitást tanúsít Magyarország irányában. Ennek a kérdésfelvetésnek azért is van jelentősége, mert nemcsak a Magyar Kommunista Párt nem rendelkezett átgondolt kultúrdiplomáciai koncepcióval a Szovjetunió irányában, hanem a szovjetek sem tanúsítottak érdeklődést Magyarország felé.

(Kiemelt szerepet kap a Szovjetunió) 1945–1946-ban a Szovjetunió jóindulatát elnyerni akaró, a magyar–szovjet kulturális és tudományos kapcsolatok bővítését ambicionáló, és ezzel a két ország szellemi életének gazdagodását egyaránt szolgáló magyar kezdeményezésekre a szovjet szervek udvariasan, de tartózkodóan reagáltak. A szovjet magatartás okát a bizalmatlanságban, a még nem végleges status quóban láttuk. Annak ellenére, hogy a térség és így Magyarország „jövője” Jaltában már eldőlt, a Szovjetunió a békeszerződés aláírásáig és a magyar belpolitikai viszonyok „letisztulásáig” a helyzetet provizórikusnak tekintette. Az „ideiglenes” viszonyok miatt a Szovjetunió a kultúra és a tudomány egyetlen lényeges területén sem volt hajlandó „lépni”, még olyan területen sem, mint például az orosznyelv-oktatás, holott ez a szféra a formálódó szovjet világhatalmi érdekek indirekt szolgálatát jelentette volna.

1946 ősztől a magyar belpolitikai élet és a nemzetközi viszonyok is pozitívan változtak a Szovjetunió javára. A párizsi béke 1947. február 10-i megkötése után a szovjetek helyzete Magyarországon és a térségben „végérvényesen” stabilizálódott. 1947 tavaszától tehát a Szovjetunió olyan körülmények közé került, ami után már nem volt elvi akadály annak, hogy a szovjet kultúrdiplomácia hosszú távú gondolkodásra is berendezkedjen. A nagy kérdés az volt, hogy valóban módosul-e a szovjet politika Magyarországra nézve. Egy bizonyos: a magyar kommunisták lényeges változtatásokat hajtottak végre.

A háború után még minden irányban nyitott, a magyar és az egyetemes művelődés kölcsönhatásait egyaránt szem előtt tartó magyar kultúrdiplomáciában egyértelműen kimutat-

ható változások kezdődnek 1946 őszén. A szellemi kapcsolatok orientációjának módosulása a belpolitikában „végbemenő” átalakulásokkal hozható összefüggésbe. A politikai pluralizmussal az MKP III. kongresszusán szakító kommunisták nemcsak a polgári erőknek a hatalomból való kiszorítását deklarálják, hanem a kultúrkapcsolatok „új” irányultságát is megfogalmazzák. A preferált szovjet és mindinkább a Szovjetunió befolyása alá kerülő szomszédokkal való együttműködés fontosságának kiemelése mellett formálisan viszont még megfogalmazódik a Nyugattal való kultúrkapcsolat jelentősége is.

A vízvázlatzónak számító pártkongresszuson Rákosi Mátyás egyértelműen kijelenti, hogy a magyar demokrácia külpolitikája nem lehet más, mint egységes, őszinte demokratikus viszony a szomszéd népekkel, mindenekelőtt új szomszédunkkal, a „nagy és felszabadító” Szovjetunióval. A Kommunista Párt vezetője beszédében azt is deklarálta, hogy Magyarország híd szerepre nem vállalkozik.² A párt második embere, Gerő Ernő hozzászólásában ugyancsak a Szovjetunióhoz és a szomszédokhoz fűződő viszony elsőbbségét hangsúlyozta, ugyanakkor még megjegyezte, hogy szoros gazdasági és kulturális kapcsolatokat akarunk a nyugati demokráciák népeivel.³ Az új kommunista külpolitika elméleti kifejtésére Berei Andor a Fórum 1947. januári számában vállalkozott. Berei a pártvezetőkhez hasonlóan az új világpolitikai helyzetben Magyarország külpolitikai irányvonalát a Szovjetunióhoz fűződő viszonyban határozta meg. A kommunista teoretikus szerint a szomszéd népekkel kiépülő viszonyoknak szintén reális feltételei vannak.⁴ A magyar kultúra és tudomány nyitottságát demonstrálandó a Szabad Nép 1947. január 16-án azonban még arról írt, hogy 65 ösztöndíjas megy 19 államba. A kommunista lap szerint Magyarország mindjobban kifejlődő kulturális kapcsolatai az 1947–1948-as tanévben az eddiginél nagyobb mértékben teszik lehetővé fiatal tudósok és művészek külföldön való továbbtanulását.⁵

A polgári demokrácia talaján álló erők számára a III. kongresszus után bebizonyosodott, hogy az MKP szakított a demokráciával, és a Nyugattal a kapcsolatok átrendezését és leépítését tervezi.

A háború utáni demokratikus művelődéspolitikai és kultúrdiplomácia kidolgozója, a kommunisták részéről 1946-tól rendszeresen támadott Keresztury Dezső egyetértett az aggodalmakkal. A kultuszminiszter a felszólalásra úgy reagált, hogy – a magyarok mint kis nép – sem a nyersanyagforrások végtelenségével, sem embertömegeinek nagyságával nem játszhat komoly szerepet az európai népek társaságában. A nemzetközi kultúrkapcsolatokkal összefüggésben újra fontossá tartotta, hogy a Nyugat mellett a Szovjetunióval és a szomszéd országokkal a kapcsolatokat kiépítsük. Az 1945 utáni sokoldalú kultúrkapcsolatok koncepcióját valló és kidolgozó Keresztury a nemzetgyűlést informálandó és a sokoldalú kapcsolatok fontosságát demonstrálandó elmondta, hogy éppen most nyílt lehetőség 200 parasztfiú számára, hogy Dániába menjenek tanulni.⁶

A polgári erők, mindenekelőtt a Magyar Szabadságpárt részéről megfogalmazott kételyeket Andics Erzsébet visszautasította. A kommunista politikus 1947. március 20-i felszólalásában ugyanakkor már egy kommunista szempontú diplomáciai kart igényelt, és ezért támadta a régi diplomátákat. Egyrészt azt hangsúlyozta, hogy magyar szempontú és minden irányban nyitott külpolitikáról van szó, ezért a külkapcsolatok kidolgozásakor nem nézhetünk sem Moszkvára, sem Washingtonra, sem Londonra, hanem Budapestre kell néznünk. A magyar érdekek alapján álló külpolitikát azért nem tartotta eredményesnek, mert a külügyet nem szőtték át a demokratikus elemek. Andics szerint ez a politika akkor lett volna sikeres, ha a külpolitikai apparátust sikerült volna megtisztítani a horthysta bürokráciától.⁷ A diplomáciai testület kommunista szempontú

átalakítása végbemegy. A kommunista hegemoniát el nem fogadó diplomaták pedig szakítanak a rezsimmel.

Az MKP politikai célkitűzése, hogy „Ki a nép ellenségeivel a koalícióból!” 1947. május 31-én realizálódott. A Kiszgazdapárt centrumához tartozó képviselők eltávolítása után kiszorították a párt vezetéséből és a kormányból mindazokat a politikusokat, akik egyfajta polgári alternatívában gondolkodtak. Varga Béla eltávolítása után a miniszterelnök, Nagy Ferenc is „sorra került” és svájci útján „lemondott”.

(A tudományos kapcsolatok megtorpanása) A III. kongresszus után a társadalmi élet minden területén a pozícióikat erősítő, illetve túlsúlyra törekvő kommunisták nem akarták elfogadni, hogy a magyar–szovjet kultúrkapcsolatok egyik legproblematisabb kérdése a tudományos kapcsolatoké. Néhány nappal a kongresszus után, 1946. október 10-én az MKP Műszaki Bizottsága már tervbe vette a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság műszaki tevékenységének a megjavítását. Kezdeményezték, hogy a párt segítségével hozzájuthassanak műszaki-tudományos anyagokhoz.⁸

Az MKP tisztában volt a tudományos együttműködés politikai hatásával, ezért helytelenítette, hogy Magyarország 1945–1946-ban csak a Nyugattal alakított ki tudományos kapcsolatokat. A pártközpont a nyugati túlsúly okáról ezért jelentést kért az egyik legnagyobb egyetem, a Műegyetem párttitkárától, Zoltai Zoltántól. Rákosi Mátyásnak küldött jelentésében Zoltai beszámolt arról, hogy informálódott Csűrös Zoltán rektornál, mi az oka az egyoldalú kapcsolatoknak. Csűrös Zoltán a párttitkár kérésére elmondta, hogy képtelenek felvenni a kapcsolatokat a Szovjetunió tudományos köreivel és ezért fordultak a Nyugat felé. Csűrös az együttműködés javítása érdekében javasolta, hogy az orosz műegyetemek tanársegédeit hívják meg kutatómunka végzésére Budapestre. Zoltai a pártközponttól is tájékoztatta, hogy a Műegyetem tanárainak többsége pártolta a kapcsolatok kiépítését. Zoltai úgy vélte, hogy a probléma a Magyar Kommunista Párton keresztül, a két ország tudományos intézetei közvetlen érintkezésével oldható meg. A viszony elmélyítése érdekében Rákosinak még azt is javasolta, hogy küldjenek egy műegyetemi csoportot a Szovjetunióba.⁹ Az MKP-nak a nyugati kapcsolatok ellensúlyozását szándékozó koncepciójával függ össze a Magyar Kommunista Párt Műszaki Bizottsága 1946. október 10-i határozata is, amelyben célul tűzte ki, hogy a párt egy személlyel hatoljon be az Országos Ösztöndíjtanácsba.¹⁰

A magyar–szovjet tudományos kapcsolatok területén egyetlen jelentősnek mondható „előrelépés” az volt, hogy Kodály Zoltán, az MTA elnöke 1947. június 5-én Szeffő Gyula követ társaságában látogatást tett Volivovnál, a SZUTA elnökénél, aki Volgin alelnök és Varga Jenő akadémikus társaságában fogadta a magyarokat. A beszélgetés a szovjet és a magyar akadémiák együttműködéséről folyt.¹¹

Az MKP-nak a magyar–szovjet tudományos kapcsolatok kiszélesítését ambicionáló elképzelése ellenére 1947-ben elmélyült tudományos együttműködés a két ország között nem alakult ki, csupán néhány gesztus értékű lépés történt. A Szovjet Tudományos Akadémia a Moszkvába küldött magyar tudományos könyveket hasonló küldeménnyel viszonzta az MTA-nak.¹² Az együttműködés részeként értékelhető még, hogy a SZUTA 1947. június 12-én levelező tagjává választotta Szent-Györgyi Albertet.¹³ A Nyugattal 1945–1946-ban kiépült tudományos kooperációhoz hasonló kapcsolatok 1947-ben nem jöttek létre a Szovjetunióval. A magyar tudományos körök az együttműködést erősítő kezdeményezéseinek része volt az a meghívás, amelyet az 1848-as centenárium alkalmából rendezett tudományos tanácskozássra küldtek a szovjeteknek.¹⁴

(Az MKP számára fontosak az ösztöndíjasok) 1946 ősze a magyar–szovjet kapcsolatokban új periódust jelentett, mert 15 ösztöndíjas – egyetemisták és aspiránsok – utazott a Szovjetunióba. Az első ösztöndíjasok között volt Rényi Alfréd matematikus.¹⁵ A magyar ösztöndíjas egyetemi hallgatók rendes egyetemi hallgatóként iratkoztak be a szovjet egyetemekre és főiskolákra. Lakáshiány miatt Moszkvában csupán 1-2 ösztöndíjast helyeztek el, a többség Leningrádba került, néhányan más egyetemi városokba. Az egyetemisták többsége elsőséves hallgató volt, akik szovjet egyetemeken kezdték meg tanulmányaikat. Kevesebben voltak azok, akik már Magyarországon néhány félévet elvégeztek. Ezek a hallgatók egyéni tanterv alapján tanulhattak tovább. Az aspiránsokat kívánságaiknak és szűkebb érdeklődésüknek megfelelően egy-egy professzor mellé osztották be.¹⁶

Szekfű Gyula követi jelentéséből megtudjuk, hogy a háború utáni szovjet körülmények között az ösztöndíjasok elhelyezése nem mondható jónak, Moszkva különösen túlszűfolt volt. Hiányos volt a ruházatuk, kevés volt az ösztöndíjuk, és nem volt megfelelő a táplálkozás sem.¹⁷ A Szovjetunióba kiküldött ösztöndíjasok életét, kutatási eredményeit a kommunista sajtó és az MKP vezetése figyelemmel kísérte. A legsikeresebb aspiráns, Rényi Alfréd munkájáról például a Szabad Nép 1947. július 29-én számolt be, amelyben megírja, hogy sikeres kandidátusi dolgozatot készített a magyar matematikus.¹⁸

Az MKP számára rendkívül fontos, politikai jelentőségű szovjet ösztöndíjasok kérdésével a legfelső pártvezetés is foglalkozott. A PB 1947. december 18-án tárgyalta a problémát. A szovjet ösztöndíjasok költségeit tárgyaló ülésen nem kisebb személyiség, mint Gerő Ernő volt az előadó. A PB javasolta, hogy a kultuszminiszter írja alá a póthitelkeretet, a pénzügyi feltételek rendezése után pedig intézze el az orosz elvtársakkal a kiegyenlítést esetleg úgy, hogy ők is küldenek Magyarországra ösztöndíjasokat.¹⁹ Másnap, 1947. december 18-án a VKM miniszter megtette az előterjesztést a Minisztertanácshoz a magyar ösztöndíjegyvezmény ügyében. A magyar kormány olyan szerződést kívánt kötni, amelynek értelmében a Szovjetunióban tanuló ösztöndíjasok költségének fele részét a magyar kormány, a másik felét a Szovjetunió fedezte. A VKM előterjesztése szerint a szerződés azonnali aláírásához komoly érdek fűződik, mivel annak aláírása előtt magyar ösztöndíjasok nem utazhatnak ki a Szovjetunióba.²⁰

Szekfű Gyula követ közölte a Szovjetunió felsőoktatási miniszterével a magyar ösztöndíjasokra vonatkozó egyezménytervezetnek a Magyar Minisztertanács által történt elfogadását. A szovjet miniszter ezt tudomásul vette és a mindkét fél részéről elfogadott feltételek szerint várta az ösztöndíjasok kiutazását.²¹ Az MKP számára rendkívül fontos ösztöndíjas egyezményt 1948 júliusában írták alá. A szovjet kormány részéről Valerian Zorin külügyminiszter-helyettes, Magyarország nevében Szekfű Gyula rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter látta el kézjegyével az egyezményt, amely szerint a Szovjetunió vállalja, hogy húszt helyet bocsát magyar állampolgárok rendelkezésére. A fogadó fél feltétele volt, hogy csak olyan személyek kerülhetnek jegyzékbe, akik középiskolai tanulmányaikat befejezték, megfelelő egészségi állapotban voltak és a felvételi vizsgán megfelelték. A Szovjetunió a szovjet állampolgárokkal egyenlő feltételek mellett vállalta a magyar ösztöndíjasok egész tanulmányi idejükre ösztöndíjjal és lakással való ellátását úgy, hogy Magyarország a költségek 50%-át megtéríti. Az egyezmény szerint az ösztöndíjasok tanulmányaik befejeztével a Szovjetunióban rendszeresített diplomát kapnak.²²

(A Magyar–Szovjet Művelődési Társaság szerepe) A magyar–szovjet kulturális kapcsolatokban meghatározó szerepet játszó és igen aktív szervezet, a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság közvetlenül a háború utáni évekhez képest jelentősen veszített fontosságából. A

Társaság egyik „legjelentősebb” megnyilvánulása 1947. szeptember 25-én az volt, hogy a magyar kulturális delegáció a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság küldöttségeként utazott a Szovjetunióba. A küldöttséget Ortutay Gyula VKM miniszter vezette. A delegáció tagjai voltak Darvas József építési miniszter, Rusznyák István az MSZMT elnöke, Fischer József a Közmunkatanács elnöke, Tóth Aladár az Operaház igazgatója, Major Tamás a Nemzeti Színház igazgatója és Kisfaludy Strobl Zsigmond szobrászművész.²³ A magyar kulturális küldöttség négy hetet töltött a Szovjetunióban. Járt Moszkvában, Tbilisziben és Kubanyban. A delegáció tagjai különböző sajtóorgánumoknak nyilatkoztak, illetve cikket is megjelentettek.

A Társaság aktivitásának csökkenése mellett „új” momentum volt az is, hogy azok a nem kommunista intellektüelek, akik 1945–1946-ban a magyar–szovjet kapcsolatokat a két ország kultúrája, a magyar–szovjet jó viszony és a magyarsággép formálása szempontjából meghatározó fontosságúnak tartották, az 1947 utáni politikai változások miatt már nem tartották eredeti célkitűzésüket megvalósíthatónak. Az MKP vezetésével végrehajtott „fordulat” után az értelmiségi elit egy nagy emigrációs hulláma hagyta el Magyarországot. Az itthon maradottak egy részét „népi demokrácia-ellenes tevékenység” miatt letartóztatták, mások nem vállaltak közösséget az új hatalmi elittel. 1947-ben az Amerikai Egyesült Államokba emigrál a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság egykori elnöke, Zilahy Lajos. A fordulat éve alapos változásokat hozott a háború utáni MSZMT-ben meghatározó szerepet vállaló más vezető értelmiségieknél is. Alföldi András 1948-ban Svájcba távozik, Bárdos Arthur 1948-tól az USA-ban él. Cs. Szabó László is az emigrációt választja 1948 után. Bay Zoltán 1948-tól az amerikai és nem a magyar tudományt gazdagította. Navratil Ákost, Heller Farkast és Kotsis Ivánt nem tartották érdemesnek akadémiai tagságra. Waldbauer Imre 1946-tól, Békésy György pedig 1947-től az Egyesült Államokban növelte a magyar szellemi elit súlyát. A Társaságban korábban vezető szerepet játszó nem kommunista értelmiségiek aktivitásának megszűnése mellett az MSZMT iránt a sajtó és a rádió érdeklődése is a minimálisra csökkent.

A polgári erők a politikai életből kiszorító MKP a társadalmi élet minden területén, így a kultúrában is abszolút túlsúlyra törekedett. A pluralista demokráciát felszámoló kommunisták mindazoknak az erőknek a kiszorítására törekedtek, akik célkitűzéseikkel nem értettek egyet. Az 1947 utáni magyar politikai életben már nem tartanak igényt azoknak a civil szervezeteknek a működésére, amelyek a nyugati országokkal és népekkel való kapcsolatot voltak hivatottak ápolni. A politikai életben végbement változások egyértelműen tükröződtek a MSZMT III. rendes évi közgyűlésén is, amelyre 1947. november 8-án került sor. Az 1946-ban megválasztott legfelső vezetésként csak Rusznyák István és Szemerényi Oszwald volt jelen, az elnökségből pedig Szántó Rezső. A Társaság tevékenységéről a jelentést Szemerényi Oszwald főtitkár tartotta. Az 1945-ös I. és az 1946-os II. Kongresszushoz képest „új” szempontok jelentkeztek. A beszámolót tartó Szemerényi jelentésében a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság eredeti funkciója „átdimenzionálódik”, már a magyar belpolitikának „szól”.

Az MSZMT legfőbb feladatát a főtitkári beszámoló abban látta, hogy a magyar közönséget megnyerje a magyar–szovjet barátságának, a haladó értelmiséget pedig az orosz nyelv és kultúra elsajátításának elősegítésére. E célkitűzés sikere érdekében kezdeményezte, hogy a különböző értelmiségi szakkörök ismerkedjenek meg a Szovjetunió megfelelő szakköreivel. A főtitkári beszámolót követő szakosztályvezetői értékelésből már egy teljesen ellaposodott és formálissá vált szervezet tevékenységéről kapunk képet, egy olyan társulat képe tárul elénk, amely csak a szovjet gazdasági-társadalmi és kulturális viszonyok

megismertetését tartja feladatának. Az 1947-es Magyar–Szovjet Művelődési Társaságnál már nincs jelen az a civil társadalmi mentalitás, ami az 1945-ös kongresszust jellemezte, de még részben az 1946-os tanácskozáson is tetten érhető volt.

Az előzményekből nem meglepő, hogy Szemerényi Oszvald lemondott főtítkári teendőiről és rövidesen Nyugatra távozott. A szervezet új vezetőségében a díszelnökként még szerepeltették azt a Szent-Györgyi Albertet, aki már 1946-ban nem értett egyet a kommunisták legtöbb célkitűzésével és azzal az „új” mentalitással, amely 1947-től Magyarországon meghatározó volt. Az elnök továbbra is Rusznyák István maradt. A társelnökök között volt Darvas József, Dobronoki Gyula, Fischer József, Majláth Jolán, Ortutay Gyula, Sebestyén János és Szabó István. Főtítkár Szolnoki András lett. A szervezet ügyészei Bolgár György és Palágyi Róbert lettek. A pénztárosnak Faragó Lászlót, ellenőrnek pedig Büki Józsefet és Markovich Jenőt választották.²⁴

A vezetőség összetételéből látható, hogy 1947 novemberében a szervezet tisztikara már nem a sokféle irányzatot és felfogást képviseli. Az új vezetők közül valamennyien a népi demokrácia talaján álltak, bár egyesek életútja később más irányt vesz. A kommunista érdekeknek megfelelő „civil szervezet” már nem állt az MKP vezetés érdeklődésének előterében, csupán akkor foglalkozott vele a párt, amikor az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc centenáriumaival kapcsolatos ünnepekre 200 000 forintot kívánt számára kiutalni.²⁵

(Stagnál a művészeti együttműködés) A háború óta a művészeti kapcsolatok kiépítése érdekében tett magyar kezdeményezéseket a Szovjetunió 1947 januárjában sem fogadta a legnagyobb lelkesedéssel. A művészek cseréjét például azért nem tartotta megvalósíthatónak, mert a magyar művészeket nem nagyon ismerik, ismeretlen művészeket pedig nem hívnak meg a Szovjetunióba. A szovjet művészek Magyarországra küldését – más magyar kezdeményezések elutasításához hasonlóan – azzal indokolták, hogy kis időre sem tudják őket nélkülözni. Ugyanezzel az indokkal magyarították a színész-, opera- és balett-társulatok elmaradását. Pedig Magyarországról a művészeti együttműködést nagyon ambicionálták. A magyar kultúrattasé állomáshelyére való kiutazása után például azonnal megbeszélést folytatott a VOKSZ szakreferenssel, ott azonban közölték vele, hogy egyelőre csak magyar hangversenyre kerülhet sor.

Am a hangversenyélet területén sem történt előrelépés. Jó példa erre a nemzetközileg ismert Kodály Zoltán esete. 1947 februárjában kívánták Kodály szovjetunióbeli hangversenyét megtartani, amire azonban a zeneszerző csak később tudott elutazni. Az időpontváltozás miatt a szovjetek a kiutazást elhalasztották. A szovjet módosítás valódi oka azonban nem az időtényező volt, hanem megsértődtek azon, hogy Kodály először az Egyesült Államokban és nem a Szovjetunióban turnézott.²⁶ 1947 májusában Kodály Zoltán feleségével együtt mégis kiutazott a Szovjetunióba. A Moszkvai Konzervatórium nagytermében rendezett nagy sikerű hangversenyen a Hány-szvit bemutatójára került sor, amit a rádió is közvetített.²⁷

A magyar kulturális vezetés a művészeti kapcsolatok kiépítését a nehézségek ellenére szorgalmazta. Ortutay Gyula kultuszminiszter 1947 augusztusában előterjesztést készített a minisztertanácshoz szovjet művészek meghívása ügyében. A VKM miniszter azt kéri, hogy a Prágában vendégszereplő szovjet előadóművészeket háromhetes magyarországi vendégszereplésre hívhassa. A meghívandó vendégek között szerepelt Barszova, a Moszkvai Nagy Opera énekesnője, Lepesinszkaja, a Nagy Opera primabalerínája, Kondratov, a Nagy Opera balett-táncosa, valamint Lisa Filesz hegedűművésznő és két másik előadóművész.

Ortutay Gyula a program megvalósítása érdekében kéri a Minisztertanácsot, hogy bocsásson 60 000 forint rendkívüli segélyt a tárca rendelkezésére.²⁸ Mivel a magyar–szovjet művészeti kapcsolatok igen visszafogottak voltak, ezért a sajtó nagyon „felerősített” bizonyos eredményeket. A Szabad Nép 1947. augusztus 13-án például a szovjet művészek tervezett látogatásáról azt írta, hogy „az idei évad legnagyobb eseménye lesz”.²⁹

A Szovjetunió részéről a magyar kultúra és irodalom iránt nagyobb érdeklődés csak az 1848-as forradalom centenáriumán volt tapasztalható, amiről a lapok többsége informált. Az ünnepségekről a Trud 1948. március 16-i száma négy félhasábos terjedelemben számolt be, a Pravda pedig három fél hasábsban. Az Izvesztyija március 17-i száma „A magyar forradalom harcos költője” címmel cikket közölt Petőfiről. Több irodalmi lap is foglalkozott Petőfivel, így a Literaturnaja Gazeta „Demokratikus hagyományok Petőfinél” címmel.³⁰

A magyar–szovjet kapcsolatokat illetően megállapíthatjuk, hogy az MKP olyan rendszerváltozást hajtott végre, amely a kultúra területén is szakított a korábbi értékekkel és a szovjet modellt kívánta átvenni. Ennek az „új” modellnek a kiépítését a már bevált szovjet minták szerint akarta megvalósítani. Annak ellenére, hogy a magyar polgári erők szétverése aktív szovjet részvétellel történik, a Szovjetunió a kultúrkapcsolatok területén visszafogottan viselkedik. A zsdanovizmus talaján álló szovjet kultúrdiplomácia számára egy kommunista vezetési, de még „átmeneti” Magyarország nem mellérendeltségi, hanem alárendeltségi szemponitú kezelése volt. A Szovjetunió számára Magyarország nem volt egyenrangú partner.

JEGYZETEK

1	N. Szabó József: A Magyar Kommunista Párt véleménye Magyarország nemzetközi kulturális kapcsolatairól és kultúrdiplomáciai törekvéseiről a demokrácia kiépülésének idején (1945–1946).	12	Kis Újság, 1947. január 22.
2	Szabad Nép, 1946. október 1.	13	Szabad Szó, 1947. június 14.
3	Szabad Nép, 1946. október 1.	14	PTI. Arch. 274/21/71
4	Berei Andor: Magyarország és a világpolitika. Fórum, 1947. január.	15	Szabad Nép, 1946. szeptember 4.
5	Szabad Nép, 1947. január 16.	16	UMKL-XIX-I-1e. 1947-122675
6	Nemzetgyűlés Naplója. VI. kötet. Hiteles Kiadás. Budapest, 1952. p. 742–746.	17	UMKL-XIX-I-1e. 1947-65354
7	Nemzetgyűlés Naplója. VII. kötet. Hiteles Kiadás. Budapest, 1952. p. 25. 28.	18	Szabad Nép, 1947. július 29.
8	Párttörténeti Intézet Archívuma /PTI Arch./ 274f. 24/9	19	PTI. Arch. 274 f. PB. F: 352
9	PTI. Arch. 274-24/17.	20	UMKL-XIX-I-1e. 1947-184523
10	PTI. Arch. 274f. 24/9.	21	UMKL-XIX-I-1e. 1947-187978
11	Új Magyar Központi Levéltár /UMKL/-XIX-I-1e. 1947-91228	22	UMKL-XIX-I-1e. 1948-250791
		23	Szabad Nép, 1947. szeptember 26
		24	UMKL-XIX-I-1e. 1948-246092
		25	PTI. Arch. 274 f. 21/71
		26	UMKL-XIX-I-1e. 1947-37099
		27	Szabad Nép, 1947. május 8.
		28	UMKL-XIX-I-1e. 1947-117756
		29	Szabad Nép, 1947. augusztus 13.
		30	PTI. Arch. 274 f. 21/71